

פתרון הבחינה

היסטוריה

חורף תשפ"א, 2021, שאלון: 22262

מוגש ע"י אורלי חזקיהו, מורה להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

בית שני – מעם מקדש לעם הספר

הנבחנים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 1-4

שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שאלה אחת חייבות לכלול קטע מקור

שאלה 1- מקור – דפוסי השלטון הרומי בארץ ישראל

סעיף א'

הבדל אחד בין השלטון העקיף ובין השלטון הישיר שהנהיגו הרומאים בשטחים שכבשו הוא מוצאו של השליט – מקומי, מתוך האוכלוסייה הנשלטת, או מיוני של רומאי. כיצד דפוס השלטון העקיף שירת את האינטרסים של השלטון ברומא - בשיטת השלטון העקיף נעזרו הרומאים בשליט מקומי אותו הם ניצלו על מנת למנוע חיכוך עם האוכלוסייה המקומית, ועל מנת לתת לה את התחושה שהיא מקבלת ייצוג מלא. באמצעות שליט מקומי יכלו הרומאים להטמיע את התרבות ההלניסטית ביתר קלות ויצרו נאמנות ותלות מוחלטת בין השליט, שמונה על ידם, לבין השלטון. לעומת זאת, השלטון הישיר נוהל ע"י נציג רומאי שמונה ישירות ע"י הקיסר ויצר פעמים רבות התנגדות אצל המקומיים.

סעיף ב'

הטענה העיקרית של חברי המשלחת בנוגע לשלטונו של הורדוס היא – הורדוס היה שליט מושחת ורשע – "מעשי העוול של הורדוס... התכונות הגרועות בתכלית... חידושים על פי הטבע שלו" לפי הקטע שלטונו גרם לרצח רבים במגוון דרכים איומות, והחיים שנותרו סבלו מאוד בכל תחומי החיים. שתי עובדות היסטוריות מתוך הקטע –

1. בנה ערים והעדיף את הנוכחים – "לא חדל מלקשט את הערים, הנמצאות מסביב ומיושבות נוכחים..." - הורדוס הצטיין בבניין ערים חדשות ובהקמת בנייני פאר על פי המודל ההלניסטי-רומי. במעשיו אלה הוא רצה להאדיר את שמו, לבטא את נאמנותו לשלטון ולתרבותו, ולתת פורקן לכוח המעש שלו. הוא

בנה את קיסריה והפך אותה לעיר הנמל הגדולה והמשגשגת בא"י ובאזור. התיישבו בה יהודים ולא יהודים. הוא בנה את העיר סבסטי (שומרון), יישב בה חיילים משוחררים לא יהודים, וחילק להם חלקות קרקע חקלאיות.

2. רצח את האצולה היהודית שתמכה בחשמונאים – "וכשהרג בני טובים [בנים למשפחות מכובדות] מטעמים חסרי שחר..." - מלכות הורדוס חוללה מהפכה חברתית. היא הביאה להתמוטטות סדרי החברה כפי שנתגבשו בתקופה החשמונאית. הורדוס הוציא להורג 45 מעשירי ירושלים אשר תמכו במתחריו מבית חשמונאי. התוצאה, האצולה הירושלמית שהייתה מקורבת לחשמונאים איבדה את מעמדה.

עמדה אחרת בנוגע לשלטונו של הורדוס, על פי מה שלמדתי – היו יהודים שהעריכו את פועלו של הורדוס למען העם היהודי.

שתי עובדות היסטוריות התומכות בעמדה –

1. הורדוס הקפיד על הפולחן היהודי - בחוצות הערים היהודיות הקפיד שלא יוצבו פסלים של אנשים או בעלי חיים, נהג בממלכתו לפי לוח השנה היהודי, ולפיו חגג את החגים. הקפיד על ביצוע עבודות הקורבנות בבית המקדש. נזהר לא לעבור על חוקי האבות בתחומה של ארץ ישראל. בארמונותיו במצדה, ביריחו, בהרודיון ובקיסריה הוקמו כ-40 מקוואות טהרה ואף הוא טבל בהן.
2. גולת הכותרת של מפעלי הבנייה שלו, היה שיפוץ בית המקדש בירושלים – כדברי התלמוד "מי שלא ראה בניין הורדוס, לא ראה בניין יפה מימיו" (בבא בתרא, ד' א'). הורדוס הגדיל את שטח ההר, בנה מחדש את בית המקדש ואת האולמות שסביבו, חידש את הכניסה אל המתחם ובנה חצרות פנימית וחיצונית והוסיף למקדש שערי זהב מרהיבים ועצומים בגודלם.
3. מפעלי הבנייה והתשתיות שהניח הורדוס ברחבי הארץ ספקו מקומות עבודה רבים וחיזק את הארץ כמרכז כלכלי. הדבר תרם גם לחיי היהודים בסביבה וחיזק את תמיכתם בו כמלך.

שאלה 2- המרד הגדול ותוצאותיו

סעיף א'

שלושה גורמים שהובילו לפרוץ המרד הגדול:

1. פגיעה בחיי הדת וברגשות הדתיים – לאומיים – הנציבים ניסו לפגוע בקודשי היהדות - הנציב פילאטוס (26–36) הכניס תמונות ודגלי צבא לירושלים ורצח יהודים כי התנגדו שהוא ייקח כסף מאוצר בית המקדש. הוא הודח על ידי הנציב הסורי. הקיסר הרומי קליגולה (41-37) דרש מכל תושבי הקיסרות להציב את פסלו בבית המקדש. הוראה זו בוטלה אך השאירה משקע מר בקרב היהודים. הגזירה של קליקולה יצרה ליכוד של העם נגד השלטון הרומי.
הנציבים זלזלו בחגי ישראל – למשל חיילים רומאים הכו יהודים ברחבת בית המקדש בחג הפסח. הנציב מינה כוהנים ששיתפו אתו פעולה או שקנו את הכהונה מכספי בית המקדש.
הנציבים ערכו מפקד שכלל את רישום התושבים, מדידת קרקעות, והערכת השווי של הרכוש. פעולות אלה אפשרו גביית מיסים מהתושבים. המפקד עורר התנגדות כי היהודים ראו בו סימן לאובדן החירות שלהם ואת השעבוד שלהם לרומא.
2. החרפת המתח ביחסים בין יהודים לנוכרים - מעמד הנוכרים התחזק והנציבים גילו כלפיהם אהדה והעדיפו אותם על פני היהודים. באמצעות ההעדפה חיזקו הנציבים את נאמנות הנוכרים לשלטונם. דוגמאות ליחסים בין הקבוצות:

- בקיסריה פרצו מהומות בין יהודים לנוכרים סביב שאלת מעמדה של העיר – האם היא עיר יהודית. הנציג והקיסר תמכו בעמדת הנוכרים ואלו ביצעו טבח נוראי ביהודים ורצחו כעשרים אלף יהודים. ללא תגובת הנציבים התפשטו המהומות לערים נוספות.
  - עם מותו של אגריפס ה-1 שמלך ביהודה 3 שנים, חגגו הנוכרים בעוד היהודים התאבלו.
3. העמקת הקיטוב הכלכלי. השלטון הרומאי הטיל מיסים כבדים. הטלת המיסים עוררה התנגדות כלכלית וכללית כי היא סמלה את השעבוד ואת אובדן החירות של יהודה. למיסים נוספו מעשי עושק של הנציבים שניצלו את שלטונם כדי להתעשר. בגלל המיסים התגבר המאבק בין המעמדות בחברה היהודית. האיכרים התרוששו, אבדו את הקרקעות ועברו לגור בעיר כפועלים. בעיר עצמה הייתה אבטלה והם לא מצאו עבודה. לעומתם המשפחות הנכבדות שיתפו פעולה עם הרומאים ולכן במקביל להתעשרותם, נחלש מעמדם בעיני העם והם לא יכלו לרסן את העם בשעת הצורך.
- (ניתן להציג גם את התגברות התסיסה המשיחית והתגברות הקנאות הדתית)

סעיף ב'

תוצאות המרד –

בתחום הכלכלי – החקלאות נפגעה והכלכלה שותקה בעיקר באזור יהודה. הרומאים הנהיגו הפקעת קרקעות. כתוצאה מכך נושלו איכרים רבים שנותרו ללא קרקע. הרומאים הטילו מיסים כבדים – מס קרקע, מס גולגולת, ומס שתי הדרכמות שנועד לאחזקת מקדש יופטר והחליף כעונש את מס חצי השקל לבית המקדש.

בתחום הדמוגרפי – מספר ההרוגים היהודים היה גדול מאוד. יהודים רבים נמכרו לעבדות ואחרים נלקחו לשמש כטרף במשחקי הרומאים. מרבית האוכלוסייה היהודית התפזרה בערי המרכז והגליל שנפגעו פחות מהמרד.

בתחום הדתי – בית המקדש חרב וירושלים נהרסה. המצוות הקשורות במקדש חדלו להתקיים, משרת הכוהן הגדול בוטלה ואתה עבודת הקורבנות, התרומות והמעשרות, והעלייה לרגל.

שתי תוצאות שסיכנו את המשך קיומו של העם היהודי בארץ ישראל –

התוצאה בתחום הדתי - בהעדר המקדש (מקום העלייה לרגל, הקרבת הקורבנות והמוסדות היהודיים) ובהעדר ההנהגה היהודית שייצגה את היהודים בפני השלטונות (סנהדרין וכוהן גדול) היה חשש מפני התפוררות העם היהודי. סכנת נטישת היהדות והצטרפות לזרם דתי אחר (למשל לנצרות שצומחת באותה תקופה).

התוצאה בתחום הכלכלי - החשש מפני הכחדת היישוב בא"י והעם היהודי – היה חשש כי לאור המשבר הכלכלי הקשה והמצב הדמוגרפי שנוצרו בעקבות תוצאות המרד יהיה גל עזיבה של א"י. גם החשש מהבאות ריפה את ידי היהודים. בעזיבת הארץ הייתה גם היא סכנה ממשית להתפוררות והעלמות העם היהודי.

שאלה 3- חכמי יבנה

סעיף א'

תפקידי בית הכנסת בחיי העם היהודי בתקופת יבנה - מקום התפילה, ההתכנסות, הטקסים הדתיים, לימוד התורה וההלכה

בית הכנסת סייע לעם היהודי להתמודד עם המשבר שנוצר בעקבות החורבן בכך שהחליף את בית המקדש שנחרב. הוא הפך למוקד הפולחן היהודי בו חזרה הקהילה להתרכז, להתלכד ולקיים את הפולחן הדתי המגבש אותה. באמצעות תקנות חדשות ניתן היה לקיים בבית הכנסת חלק מתוך הפולחן שנהוג היה רק בבית המקדש עצמו וכך ניתן היה לשמר אותו.

סעיף ב'

שלוש תקנות שתיקנו חכמי יבנה והחשיבות של כל אחת מהן (שלוש מאלה):

1. נטילת לולב - בימי בית המקדש השני נטילת לולב הייתה חלק חשוב מטקס שהתקיים בבית המקדש עצמו במהלכו נהגו רק הכוהנים בבית המקדש לשאת את הלולבים ולהקיף את המזבח, במהלך שבעת ימות חג הסוכות. ובכל מקום אחר רק ביום הראשון של החג. התקנה החדשה: כל אדם בכל ישוב ייטול לולב במשך כל ימות החג כזכר לבית המקדש ולחורבן. בכך התאימו את הטקס הדתי למציאות החדשה ובו זמנית חיזקו בתודעה של האומה את זיכרון בית המקדש בתקווה לבנייתו המחודשת.
2. ברכת הכוהנים - הכוהנים במקדש נהגו לברך את העם ב"ברכת כוהנים". הכוהנים שעבדו בבית המקדש התהלכו יחפים. התקנה החדשה: הכוהנים בבית הכנסת צריכים לחלוץ את סנדליהם בשעה שהם מברכים את העם ב"ברכת כוהנים", כזכר למה שהיה נהוג במקדש. בכך חוזק מעמדו של בית הכנסת והיותו תחליף מוסדי לפולחן האלוהים. קדושת בית המקדש עברה לקדושת בית הכנסת ויצרה בכך המשכיות, תוך כדי שינוי מנהגים של הפולחן הדתי-לאומי. כך גם נשמר זכר מעמדם השונה של הכוהנים.
3. תקיעה בשופר בראש השנה - בזמן בית המקדש נהגו הכוהנים לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת רק בבית המקדש, כחלק מטקס הקרבת הקורבנות של ראש השנה. התקנה החדשה: מותר לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת במקום שיושב בו בית הדין הגדול, ביבנה. בכך חוזק מעמדו של המרכז ביבנה כתחליף לבית המקדש בירושלים.
4. קידוש החודש - לפני החורבן, הסנהדרין בירושלים קבעה את ראשי החודשים, לפי עדים שהגיעו לבית הדין בירושלים והעידו שראו את מולד הלבנה. העדים היו רשאים לחלל את השבת על מנת להביא את עדותם, כדי לאפשר את הקרבת קורבנות ראש החודש במועדה. התקנה החדשה: מאחר שהתבטלה עבודת הקורבנות, מותר לחלל את השבת רק כשמוסרים עדות על מולד הלבנה בחודשים ניסן ותשרי - בשל החגים המרכזיים החלים בהם. בכך בוצעה התאמה והסתגלות לחיים ללא מקדש.

שאלה 4 - מקור - מרד בר-כוכבא

סעיף א'

אפשר ללמוד מן הקטע שבני הדור היו חלוקים בניהם בעניין דמותו של בר כוכבא - חלקם, וביניהם ר' עקיבא, העריצו אותו לדוגמה: "זהו מלך המשיח" - ר' עקיבא האמין שבר-כוכבא נשלח ע"י אלוהים לגאול את העם מהרומאים, ראה בו המשיח. דוגמה אחרת המשקפת את האמונה בכוחו הגדול של בר כוכבא - "היה מקבל אבני בליסטרא באחת מארכובותיו וזורקן והורג בהן כמה נפשות" - ייחסו לו כוחות על. לעומתם היו רבנים שחשבו שמדובר במנהיג המוביל את העם לאבדון, כמו ר' יוחנן בן תורתא האומר בקטע "ייעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד אינו בא" כלומר לא מדובר שמשיח אמת, זה עדיין לא הגיע ויש עוד דרך ארוכה לבואו.

מאפיין נוסף של דמותו של בר כוכבא שאינו בא לידי ביטוי במקור - מתוך 'איגרות בר-כוכבא', שנתגלו במערות מדבר יהודה, אנו יודעים ששמו היה שמעון בן-כוסבא. מניחים שהוא נולד ביישוב כוזבה ליד חברון אך אין מידע על מוצאו. מתוך האיגרות אפשר גם ללמוד שהוא היה מנהלן מוכשר, שידע לרדת לפרטים ולא

חשש לאיים על מפקדי השטח שלו. הוא גם מתגלה כאדם ירא שמים, דואג לשמירת השבת ומקפיד על השמיטה.

סעיף ב'

תוצאות מרד בר כוכבא –

בתחום הכלכלי – בעקבות המרד שרר בארץ משבר כלכלי קשה. ישובים נהרסו, הרומאים הכבידו את המיסים, יהודים נמכרו לעבדות, אבדו את רכושם ואדמתם.

בתחום הדמוגרפי – הרומאים לוכדים את אחרוני המורדים וטובחים ביהודים – על פי מקורות רומאים – נרצחו קרוב ל-600 אלף יהודים. היהודים הופכים למיעוט בארץ אליה מגיעים יותר ויותר נוכרים בעידוד השלטון.

בתחום המדיני – שמה של פרובינקיית "יהודה" הוחלף לפרובינקיית "סוריה פלשתינה". על חורבות ירושלים נבנתה עיר קומית "איליה קפיטולינה" ונאסר על יהודים לגור בה.

השפעה של התוצאות על המשך הקיום היהודי בארץ ישראל –

התוצאה בתחום הדמוגרפי (ובעיקר מתוך אוסף התוצאות) – יהודים רבים עזבו את הארץ ורובם עברו לבבל. איתם עובר לאט לאט מוקד המנהיגות היהודי מהארץ לבבל. זו בעצם תחילתה של הגלות השנייה שתמשך כמעט אלפיים שנה.

השפעת התוצאה בתחום המדיני – המנהיגות היהודית נדדה לגליל ונטשה כל שאיפה לריבונות ועצמאות.